

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version: Siltala, A. & Moisander, H. (2019) Kaatuneiden huolto talvi - ja jatkosodassa. Helsingin seudun sotaveteraani 4, 16-19.

URL: https://asiakas.kotisivukone.com/files/helsinginseudunsotaveteraanipiiri.kotisivukone.com/4_19.pdf

Kaatuneiden huolto talvi - ja jatkosodassa

Laurea-ammattikorkeakoulu ja Helsingin Seudun Sotaveteraanipiiri ovat aloittaneet yhteistyön vuonna 2019, minkä tarkoituksena on, että opiskelijat tekevät lottatoiminnasta ja sota-ajan sairaanhoidosta opinnäytetöitä. Yhtenä tavoitteena on kuvata terveydenhuollon ammattilaisille ja aiheista kiinnostuneille, millaiset tehtävät sotien vuosina 1939-1945 lotilla oli kaatuneiden huollossa, lääkintälotilla terveydenhuollossa ja miten ne oli järjestetty.

Kirjoitetun historian tarve ja kysyntä eivät ole kadonneet. Pikkulottien ja lottien kokemusten tutkiminen on tärkeää, kun vielä on mahdollista saada heidän kertomaan omakohtaisista kokemuksistaan. Näitä kokemuksia ja toimintatapoja voidaan hyödyntää myös sairaanhoitaja koulutuksessa ja hoitotyössä. Tämä artikkeli perustuu sairaanhoitajaopiskelija Anniina Siltalan opinnäytetyöhön Lottien tehtävät kaatuneiden huollossa talvi -ja jatkosodassa.

Hannele Moisander

TtM, Laurea-ammattikorkeakoulu

Talvisodassa syntyi Suomen ainutlaatuinen tapa tuoda sankarivainajat oman maan multiin

”Katsoessani riihessä tapahtuvaa toimintaa näin siinä työhönsä vakavasti antautuneen joukon, joka äänettömästi ja hienovaraisesti suoritti palvelutehtävänsä koko elämänsä menettäneille sotureille. Siinä solui käsien lomitse vasta mieheksi varttuva nuorukainen, tuskin kahtakymmentä ikävuotta. Siinä siirrettiin arkuun puolisoa ja isää parhaissa miehuuden voimissa.” Näin kuvaa kaatuneiden evakuoimiskeskuksessa talvisodan aikana henkilökohtaisesti työskennellyt pappi Lauri Palva kirjassaan Sankarivainajien tie kotiin.

Sotien vuosina 1939-1945 suomalaisilla oli kova tarve ja halu evakuoita kaatuneiden sotilaiden ruumiit kotiseudulle ja pelkkä kenttähaudaus ei riittänyt. Kaatuneiden aseveljille sekä muille läheisille oli äärimmäisen tärkeää, että kaatunut pääsi kotimaan multiin. Suomi toi ainoana maana sodassa kaatuneet omalle kotiseudulle. Kaatuneiden huollon tarkoituksena oli osoittaa kunniaa vainajille sekä suorittaa heille viimeinen palvelus hautaamalla heidät omaan kotimaahan, lähelle perhettä ja muita läheisiä.

Käytännön synty

Ennen talvisotaa ja talvisodan alkuvaiheessa kaatuneiden huolto ei ollut suunniteltua eikä huoltoa käsitelty missään ohjeissa. Toiminta oli pitkälti improvisoitua, kunnes tammikuussa 1940 Päämajalta tuli käsky alkaa perustaa Kaatuneiden evakuoimiskeskuksia (KEK). Kaikki evakuoimiskeskuks

Anniina Siltala

olivat kunkin armeijakunnan alaisia ja niitä määrättiin 1-2 kutakin kuntaa kohden. Toiminnasta olisi vastuussa sotilaspapit ja lisäksi keskuksissa työskentelisi työvelvollisia miehiä sekä lottia. Talvisodan aikana evakuoimiskeskuksia oli toiminnassa 11, jatkosodassa 13. Vuonna 1941 valmistuneen Kaatuneiden huollon ohjesäännöksen ansiosta edellytykset kaatuneiden huoltoon olivat paljon paremmat jatkosodan kuin talvisodan alkaessa. Useat ohjeet oli laadittu juuri saadun kokemuksen myötä, jota sotilaspapisto oli talvisodassa saanut.

Lapin sodan aikana kaatuneiden evakuoimiskeskuksia oli toiminnassa

kolme. Ne sijaitsivat Rovaniemellä, Torniossa ja Oulussa. Suurimmat ongelmat kaatuneiden huollossa liittyivät tuolloin hävitettyihin teihin sekä talven huonoihin keliolosuhteisiin. Marraskuun lopussa 1944 näiden kaatuneiden evakuoimiskeskusten toiminta yhdistettiin lääkintähuollon pariin ja siihen liittyvät työt tapahtuivat siviilityövoiman turvin. Lapin sodan ajalta tarkempia kaatuneiden huollon tarkkoja tilannetietoja ei ole enää tehty. Tämän vuoksi siltä ajalta ei löydy niin tarkkoja tietoja kuten talvi- ja jatkosodasta. On kuitenkin tiedossa, että Lapin sodassa kaatui noin 770 suomalaissotilasta ja heistä suurin osa pääsi

kotimaahansa haudattavaksi.

Ensimmäinen toimenpide sotilaan kaaduttua oli tämän ruumiin siirtäminen lähelle joukkosidontapaikkaa. Joukkosidontapaikkojen läheisyydestä kaatunut siirrettiin huoltoajoneuvoilla tai muilla kuljetusvälineillä paikkaan, jonne kaikki kaatuneet koottiin eli niin sanottuun kaatuneiden kokoamispaikkaan. Kokoamispaikoissa kaatuneet otettiin vastaan, luettelointiin ja kuljetettiin kaatuneiden evakuoitokeskukseen varsinaista ruumiin huoltoa varten. Aluksi kaatunut sotilas pyrittiin tunnistamaan. Tämä osoittautui yhdeksi vaikeimmista tehtävistä evakuoimiskeskuksissa. Usein tuntolevyjen jakamisessa sekä luetteloinnissa tapahtui virheitä. Jos selvillä oli nimi ja kotipaikka, oli vainaja yleensä helppo tunnistaa, mutta usein vainajasta oli jäljellä vain tuntolevyn numero, jos sitäkään. Sotilaat eivät myöskään aina pitäneet tuntolevystään tarpeeksi hyvää huolta, mikä vaikeutti tunnistusprosessia entisestään. Tällöin tunnistuksessa käytettiin muita menetelmiä; siinä auttoi muun muassa vihkisormus, arvet tai esimerkiksi sormen puuttuminen.

Raskas tehtävä

Kun siirryttiin vainajien käsittelyyn ja saattamiseen viimeiselle matkalleen, tehtiin työnjakoa miesten ja naisten välille. Lotat perehdyttiin kaikkiin työmuotoihin. Työ jaettiin yleensä niin, että miehet hoitivat vainajien kantamisen ja

tarvikkeista huolehtimisen. Lotat hoitivat vainajien ruumiinhuollon.

Talvisin varsinaista käsittelyä varten vainajat tuli ensin sulattaa. Sulatukseen käytettiin lämpimiä tiloja, kuten riihiä, saunaa, rautatievaunuja tai siunauskapeleita. Sulatus saattoi kestää 1-4 päivää. Mahdollisen sulatuksen jälkeen vainajan henkilökohtaiset tavarat kerättiin. Kesäisin jatkosodan aikana sulatusta ei tarvittu, sillä tällöin vainaja ei ollut jäässä ja huoltoprosessi saatiin aloitettua aiemmin. Toisaalta tällöin ongelmana oli kuumuus; jos kaatuneen matka kesti liian kauan taistelulentältä evakuoimiskeskukseen, vaikeutti jo alkanut lahoaminen huolto-työtä. Näissä tapauksissa vainajaa ei edes riisuttu, vaan hänet asetettiin suoraan arkkuun kloorikalkilla ja ruumisliinalla peittelyn jälkeen.

Tuntolevyn avulla pidettiin huolta vainajan tunnistamisesta jatkuvasti huoltoprosessin aikana. Mahdollisen sulatuksen jälkeen vainaja nostettiin pöydälle ja oikaistiin. Vainaja tarkastettiin ja hänen vaatteensa riisuttiin. Kaikki taskut tyhjennettiin mahdollisista tavaroista ja arvotavarat sekä omat vaatteet otettiin riihikirjurin huomaan, joka teki myös muistiinpanoja vainajasta.

Tämän jälkeen vainaja pestiin hellästi. Kaikki näkyvät ruumiinosat pyyhittiin kostealla vaatteella ja mahdolliset pään alueen ruhjeet sidottiin paperisilla siteillä. Joskus pään vauriot olivat niin vakavia, että osa kallosta oli tuhoutunut kokonaan. Tällöin sitä korvattiin puuvanulla.

Pesemisen jälkeen vainaja asetettiin arkkuun odottamaan jatkokuljetusta. Pääosin pyrittiin käyttämään perinteisiä ruumisarkkuliikkeeltä hankittuja valkoisia ruumisarkkuja, joiden mukana tuli valkoinen paita, peitto vainajan päälle sekä kasvoille ja tyyny pään alle. Aina tällaisia arkkuja ei kuitenkaan ollut saatavilla ja jouduttiin käyttämään yksinkertaisempia kuljetuslaatikoita. Ruumiin ollessa pahoin ruhjoutunut, laitettiin arkun päälle tarvittaessa lappu, jossa kehoitettiin, ettei arkkua enää kotipuolessa avattaisi. Tällä tavalla haluttiin suojata omaisia mahdolliselta järkytykseltä. Näissä tapauksissa käytettiin yleensä sinkkiarkkua, sillä se oli kestävämpi. Näin toimittiin päivästä toiseen, vainaja vainajalta.

Kirjurilotat merkitsivät pääkirjaan kaikki tiedot käsitellyistä vainajista; luettelot tunnistetuista, tuntemattomista, kentälle jääneistä ja kadonneista sotilaista. Kaikki keskuksissa huolletut sotilaat merkittiin kirjaan mainiten samalla ruumiin kohtalo sekä tiedot jäämistöistä. Tämä käytännön työ evakuoimiskeskuksissa oli rankkaa, niin fyysisesti kuin henkisesti. Näyt saattoivat olla vaikeaa käsitellä. Tahto itsenäisyyden säilyttämisestä oli kuitenkin voimakas. Kun eräältä kaatuneiden huollossa työskennellyltä pikkulotalta kysyttiin haastattelussa, että mikä auttoi häntä jaksamaan, vastasi hän seuraavasti: ”Se oli se pelko siitä, että vapaus menee. Se oli istutettu niin syvälle että ei siinä

Jatkuu sivulla 18

Lotilla oli suuri rooli kaatuneiden huollossa. SA-kuva.

ollu mitään kysymystä, muuta kun siitä että mitä mä voin tehdä että vapaus säilyy. Se oli niin vakava paikka että...”.

Vainajien jatkokuljetukset tapahtuivat yleensä rautatievaunujen avulla. Vaunun täytyttyä kaikki vainajat luetteloiitiin kahtena kappaleena; toinen luettelo meni rautatievaunun kyytiin, toinen jäi KEK:iin talteen. Vainajat kuljetettiin kotipaikkakuntansa suojeluskunnille odottamaan sankarihautauksia.

Sotilaspappien vastuulla oli tehdä ennakoilmoitukset kaatuneista mahdollisimman pian Kotijoukkojen rovastintuimistolle niin puhelimitse kuin kirjallisesti. Lisäksi oman alueenkirkkoherra vei viestin vielä kaatuneen omaisille henkilökohtaisesti. Juuri kirjeitse ilmoitettiin kaatumisista omaisille ja se kuului sotilaspastorien työnkuvaan, ehkä yhtenä vaikeimpana, mutta merkityksellisenä osana sitä. Kirjeet pyrittiin aina laatimaan siten, että ne olivat yksilöllisiä.

Taistelukentille jääneet sankarivainajat

Talvisodassa, kuten myös jatkosodassa, useita kaatuneita jäi taistelualueelle. Jatkosodan aikana vuodesta 1942 alkaen talvisodassa menehtyneitä vainajia etsittiin olemassa olevien kaatumapaikkatietojen perusteella. Tunnistetut vainajat lähetettiin kotiseudulle oman kotiseurakuntansa hautausmaahan ja tunnistamattomat tuntemattomien sotilaiden hautausmaihin.

Suomen ja Venäjän vuonna 1992 tekemän valtiosopimuksen mukaan Suomi sai aloittaa kenttäetsinnät rajan takaa. Tämä tarkoitti sitä, että talvi- ja jatkosodassa haudattomia suomalaisia sankarivainajia alettiin etsiä ja heidät pyrittiin tunnistamaan ja tuomaan oman kotimaan multiin haudan lepoon. Nämä etsinnät on toteutettu Sotavainajien muiston vaalimisyhdistyksen kautta pääosin vapaaehtoisten suomalaisten ja venäläisten toimesta. Kentälle jääneitä kaatuneita etsitään vielä tänäkin päivänä.

Sodissa menehtyi lähes 95.000 Suomen puolustusvoimien palveluksessa toiminutta sotilasta. Kaatuneiden evakuoimiskeskusten toiminnan ansiosta sekä myöhemmin suoritettujen kenttäetsintöjen johdosta suurin osa talvi- ja jatkosodassa menehtyneistä suomalaisista on päässyt omaan kotimaahansa haudattavaksi, joko tunnistettuna tai tunnistamattomana sankarivainajana.

Kaatuneet asetettiin kauniisti arkkuihin valkoisissa paperipaidoissa. SA-kuva.

Ruumista pestään Uuksujärven KEK:ssä heinäkuussa 1944. SA-kuva.

Laurea Ammattikorkeakoulun sairaanhoitajaopiskelijat olivat maanantaina 4.11.2019 esittelemässä veteraaneille, puolisoille ja leskille opinnäytetöitään.

Lähteet:

Lehtonen, M. 1973, Sotakorkeakoulun diplomityö, Helsinki

Palva, L. 2000, Sankarivainajien tie kotiin, Riihimäki Pulmala Oy

Museo Militaria, Menetyks ja muistonäyttely, 2019 Hämeenlinna

Saario, L. 1989. Kaatuneiden evakuoitokeskusten toiminta talvi- ja jatkosodassa. Sotahistoriallinen aikakauskirja 8.

Jyväskylä, Gummerus kirjapaino Oy
 Sotavainajiemme rajan takaa - Suomen sodissa 1939-1945 kentälle jääneiden etsinnät ja muiston vaaliminen, 2004, Sotavainajien muiston vaalimisyhdistys ry, toimittanut Aulis Blinnikka, Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy
 Pikkulotan henkilöhaastattelu 10.6.2019

Annina Siltala
 AMK-sairanhoitajaopiskelija
 Laurea-ammattikorkeakoulu

Annina Siltalan (kuvassa vasemmalla) aiheena oli lottien toiminta kaatuneitten evakuoimiskeskuksissa, Heidi Tolosen aiheena oli Uudenmaan sotasairaalat ja Teemu Kiisken aiheena Helsingin sotasairaalat. Kuulijat olivat yksimielisiä, että nuoret olivat tehneet hyvää työtä ja olivat valmiina osaltaan hyväksymään opinnäytetyöt.